

в товаристві, але найбільше цінується компетентність та уміння обстоювати свої інтереси, фаховий рівень.

Взагалі, характерні особливості американської нації — працелюбність, активність, наполегливість.

Вважається, що вся розумова діяльність американця спрямована на пошук шляху до долара майже в будь-яку мить його життя. В цілому американці намагаються не робити зайвого, здатні приймати ризиковані рішення, проте вельми уважні до ділових контактів.

Японські бізнесмени віддають перевагу особистій зустрічі. Таке знайомство краще здійснити через посередника, який добре знає обидві сторони. Посередник чекатиме винагороди чи подяки у матеріальному вигляді або ж аналогічної послуги. В Японії дуже важливо, щоб ділове спілкування здійснювали особи приблизно одного статусу. Безумовним є обмін візитівками. Кажуть, якщо японець не отримує за першого контакту від партнера візитної картки, він так розгублюється, що становища не рятує навіть повний виклад біографії співрозмовника.

Переговори відзначаються розглядом на перший погляд незначних подробиць діла, узгодженням рішень з усіма зацікавленими співробітниками японської фірми. Специфічна й манера вести розмову.

Необхідно мати на увазі, що японське *так* означає не згоду зі змістом повідомлення, а ствердження того, що думка, викладена в цьому повідомленні, зрозуміла. Японець ніколи не говорить *ні*. Для такої ситуації він вдається до виразів *це дуже важко* або *це треба більш досконало вивчити*. Велике значення в цій країні надається неформальним відносинам. Декілька практичних порад: японець віддає перевагу не рукописам, а поклонам; візитівки та важливі документи, листи необхідно передавати японцеві двома руками. На обіді, якщо їжа гостеві не смакує, слід хоча б доторкнутись до неї, потім змішати все виделкою.

Японці нормально сприймають подарунки, але розгортати їх у присутності того, хто подарував, неетично. Не рекомендується дарувати японцям квіти, бо вони знають і шанують дуже складну мову квітів та букетів. Неправильний їх вибір можуть сприйняти як недоречний натяк.

Необхідно насамперед знати, що, хоч в Індії послуговуються англійською мовою, вона значно відрізняється від класичної за вимовою.

Психологія індійських підприємців базується на національній повазі до *карми* — долі. А тому вони дуже уважно ставляться до прогнозів астрологів та у зв'язку з цим старанно обирають час звернення таких подій, як підписання договору, початок будівництва.

Індійці без поспіху сприймають інформацію та приймають рішення. Просто розуміння часу в них значно відрізняється від європейського, бо одна з життєвих концепцій індуїзму — це вчення про переродження душ та вічність життя. А тому вони порівняно спокійно реагують на затримку виконання обов'язків.

Слід також знати, що в психології індійських підприємців багато чого залишилося від індійського купця, який повинен відчувати, що йому вдалось обхитрити колегу. В переговорах слід звернути увагу на обов'язковість презентації товару, уміння йти на розумний компроміс та поступки.

У зовнішньому вигляді індійців не відбивається ні старомодність, ні багатство.

В Індії не заведено дарувати значки, листівки. Можна подарувати цукерки, настінні годинники. Слід зауважити, що тут цінується сама церемонія вручення подарунка.

Треба обов'язково подякувати за сприяння та допомогу в переговорах.

Наостанок зазначимо, що знання національного стилю ведення ділових переговорів та ділового етикету важливе, але має слугувати лише своєрідним орієнтиром до того, як партнер діятиме на переговорах. Дотримуватись тільки цього стилю не слід, краще знайти деякий компроміс з урахуванням місця, часу, умов спілкування.

Якщо під час ділових переговорів вдаються до національної атрибутики, слід дотримуватись етикету.

Діловий етикет визнає за необхідне наявність у кожній діловій людині візитної картки, яка робить зручним реагування на різні ділові ситуації.

Дотримання правил привітань, рекомендацій, знайомств сприяє створенню позитивного робочого емоційного клімату в спілкуванні.

Сувеніри і подарунки стали традицією в діловому спілкуванні, але треба дотримуватися правил їх вибору та вручення, щоб не зашкодити діловим відносинам.

Одяг ділової людини повинен свідчити про її смак, не відволікати увагу, наближатися до класичного за стилем.

II. Якщо ви хочете дізнатися більше про ділове спілкування, прочитайте книжку М. Дороніної «Культура спілкування ділових людей».

Комунікативний практикум

III. Користуючись Інтернетом, з'ясуйте, як називаються пам'ятки архітектури, зображені на фотоілюстраціях до тексту. Підготуйте стисле повідомлення про них і виголосіть його в класі.

IV. **Поміркуйте.** Яка споруда є знаковою для України? Обґрунтуйте свою думку.

Бібліографічне бюро

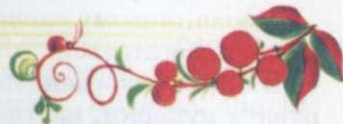
Томан І. Мистецтво говорити. — К.: Політвидав України, 1989.
Антисуржик. — Львів: Світ, 1994.

Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. — К.: Довіра, 2007.

Дороз В. Ф. Українська мова в діалозі культур: навч. посіб. — К.: Ленвіт, 2010.

Словник епітетів української мови / С. П. Бирик, С. Я. Єрмоленко, Л. О. Пустовіт; за ред. С. Я. Єрмоленко. — К.: Довіра, 1998.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

Риторика як наука і мистецтво

Красномовство у нас стало настільки почесним, що оволодіти ним прагне ледве не кожний, розуміючи, що тільки дар мовлення підносить людину над тваринами ... через мовлення пізнається істинне благородство і справжнє виховання.

Сократ

51. I. Прочитайте текст. Визначте стиль і тип мовлення. Доведіть свою думку. З якою метою і де він може бути опублікованим?

Риторика — ораторське мистецтво, теорія ораторського мистецтва; наука красномовства, наука про закони управління мисленнево-мовленневою діяльністю. Риторика розвиває в людині цілу систему особистісних якостей:

- культуру мислення (самостійність, самокритичність, гнучкість, оперативність, відкритість мислення, ерудицію);
- культуру мовлення (правильність, виразність, ясність, точність, стислість, доцільність);

- культуру поведінки (ввічливість, тактовність, толерантність, коректність, розкутість);
- культуру спілкування (повагу до співрозмовника через вивчення його інтересів, управління поведінкою аудиторії, залучення односторонніх, відповідальність за своє слово);
- культуру виконавської майстерності (виразність та доцільність жестів, міміки, правильність дикції та інтонації).

Риторика як мистецтво мовлення зародилася в Давній Греції. Основою зародження ораторського мистецтва як соціального явища стала гостра потреба в обговоренні й вирішенні питань, що мали громадську значущість. Щоб обґрунтувати той чи інший погляд, довести правильність висунутих ідей і положень, відстояти свою позицію, треба добре володіти мистецтвом слова, уміти переконати слухачів і вплинути на їхній вибір.

Протягом багатомісячної історії свого розвитку ораторське мистецтво використовувалося в різних сферах життя суспільства: духовній, ідеологічній*, соціально-політичній.

Ораторське мистецтво було важливою політичною силою в Давній Греції, Давньому Римі. У середні віки риторика входить до ряду шкільних та університетських дисциплін різних країн. Високий рівень викладання риторики був у Києво-Могилянській академії.

До середини XIX століття в багатьох європейських країнах риторика зазнала різкої критики. Її звинувачували в рецептурності, схоластиці*, схематизмі.

Відродження риторики почалося в другій половині XX століття, коли стало очевидним, що людина хоче оволодіти знаннями, які б давали їй можливість повноцінно спілкуватися.

Риторика формує в людини незалежно від того, чи пов'язана її професійна діяльність з активною потребою спілкуватися, говорити, уміння управляти своїм мисленням і мовленням. Це дає змогу повніше реалізувати себе як особистість в обранні спеціальності. Ефективна мисленнево-мовленнева діяльність — основа професіоналізму. Знання з риторики сприяють повнішій, успішнішій самореалізації, соціалізації людини (За А. Нікітіною).

Рафаель Санті.
Афінська школа
(Платон та Аристотель).
Фрагмент фрески XVI ст.

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Сформулюйте визначення понять *риторика*, *мовленнєва культура*.
2. Складіть цитатний план тексту.
3. **Поміркуйте.** Чому, на вашу думку, риторику вважають мистецтвом слова?

52. I. Прочитайте висловлювання видатних людей. Що ви про них знаєте? Підтвердіть або спростуйте висловлені думки, спираючись на свої знання з історії, інших дисциплін.

1. Риторика... — найбільше для людей добро ... джерело влади (*Платон*). 2. Навіть зброя схиляється перед ораторським словом (*Цицерон*). 3. Хто не вміє говорити, кар'єри не зробить (*Наполеон*). 4. Справжнє красномовство — це вміння сказати все, що треба, і не більше, ніж треба (*Ф. Ларошфуко*). 5. Молоді оратори! Вступивши до школи красномовства, знайте, що ви прагнете до такої почесної справи, яка сама по собі настільки корисна, що її належить викладати не лише для вашого добра, а й на благо Батьківщини! (*Ф. Прокопович*).

II. **Поміркуйте.** Прочитайте епіграф до теми. Чи актуальні слова Сократа? Обґрунтуйте відповідь.

53. Розгляньте схему. **Зробіть висновок.** Чому, на вашу думку, про риторику говорять як про науку і мистецтво?

Комунікативний практикум

54. Один із відомих лінгвістів ХХ ст. Гюстав Гійом писав: *Мости споруджувалися шляхом будівництва мостів, але ця експериментальна наука будівництва мостів дала теоретичну науку будівництва мостів, яка стала наукою інженерною. Не існує інженерів-лінгвістів і не існує науки будівництва мовленнєвої діяльності. Поміркуйте.* Чи правий учений? Висловіть свій погляд на проблему.

Це варто знати

55. I. Прочитайте текст. Визначте його тему й основну думку.

...Демосфену довелося взятися за красномовство випадково. Тільки для того, щоб повернути собі майно. Його перший

виступ народ зустрів невдоволеними вигуками й насмішками над безглуздою побудовою виступу: періоди видались заплутаними, а докази надто неприродними... До того ж, кажуть, додавалась деяка слабкість голосу, нечітка вимова й уривчасте дихання, що створювало паузи...

Він улаштував під землею помешкання й щоденно спускався туди відпрацьовувати сценічні прийоми й зміцнювати голос. А нерідко проводив два-три місяці поспіль*, поголивши півголови, щоб від сорому неможливо було з'явитися на люди, навіть якщо дуже захочеться... Свої фізичні вади намагався подолати артикуляційними вправами.

Нечітку, шепеляву вимову виправляв тим, що, набравши в рот камінців, старався ясно й виразно читати уривки поезій. Голос свій зміцнював тим, що розмовляв під час бігу або підіймаючись на гору. Виголошував вірші чи якісь речення, не переводячи подиху. Вдома в нього було велике дзеркало, стоячи перед яким, він виконував свої вправи (*З посібника*).

II. Чи доводилося вам виступати публічно? Які труднощі виникли? Яких знань вам не вистачало?

Кроки до успішного спілкування

56. I. Прочитайте текст. Доберіть до нього заголовок. Визначте стиль і тип мовлення.

Ця вправа є однією з найпопулярніших та ефективних для розвитку дикції. Рекомендується покласти за щоку невеликі предмети (горішки, цукерки, камінці) й намагатися говорити так, ніби в роті нічого немає. При цьому, звичайно, необхідно бути дуже обережним, щоб не вдавитися. Спочатку мовлення буде нерозбірливим, але через напруження м'язів артикуляторних органів нерозбірливість можна подолати. У цьому й полягає тренування. Людина поступово звикає говорити, напружуючи артикуляторні м'язи, і ця звичка зберігається в повсякденному мовленні (*За О. Гойхманом, Т. Надєїною*).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Повторіть пропонувану в тексті вправу.
2. Розкажіть, які ще вправи для тренування дикції ви знаєте. Спробуйте виконати їх.

57. Знайдіть в Інтернеті фото письменників, політиків, діячів культури, журналістів, які є для вас взірцем красномовства. Які особливості мовлення цих людей вам імпонують?

58. Розгляньте репродукцію картини Юрія Камишного «Театр життя» на с. 42. Висловіть свої думки щодо задуму картини, її змісту і назви, дібраної художником.

Ю. Камішний. Театр життя

Комунікативний практикум

59. Прочитайте скоромовки вголос спочатку повільно, а потім — у швидкому темпі, чітко промовляючи звуки.

1. Чом чорне чорнило чорнить чорний рядок? 2. Добра та рада, де щирая правда. 3. У щедрий вечір щедрувати — щастя людям дарувати. 4. Ворона проворонила вороненя. 5. Годувала г'ава гавенят на ганку, готувала в горщику гарну запіканку. 6. Вір своїм очам, а не чужим речам. 7. Той, хто нічого не знає і знає, що він нічого не знає, знає більше, ніж той, хто нічого не знає, і не знає, що він нічого не знає.

Бібліографічне бюро

Сагач Г. М. Золотослів. — К.: Райдуга, 1993.

Сагач Г. М. Риторика. — К.: Ін Юре, 2000.

Меш Г. 10 уроків ораторської майстерності тим, хто вчиться виступати публічно. — К., 1993.

3. Особливості вживання простих речень у мовленні. Інтонування різних вигів простих речень

Кожне слово вказує на певне поняття. Закінчену ж думку виражає лише речення. Його будівельний матеріал — слова, поєднані у словосполучення.

Н. Клименко

60. I. Розкажіть за схемою про види простих речень. Розповідь ілюструйте дібраними прикладами.

II. **Поміркуйте.** Прочитайте епіграф до теми. Підтвердіть висловлену науковцем думку на прикладах.

61. I. Запишіть речення. Підкресліть граматичні основи. Доведіть, що одні речення з поданих двоскладні, інші — односкладні. Поясніть уживання розділових знаків.

1. Люди — господарі своєї долі (*В. Шекспір*).
2. Свою Україну любіть! (*Т. Шевченко*).
3. І возвеличимо на диво і розум наш, і наш язик (*Т. Шевченко*).
4. Вищим моральним законом для людини є любов до людства (*Р. Фергюссон*).
5. Історія проситься в сни нащадків (*Л. Костенко*).
6. Світло й тьма, тління і вічність, віра і безчестя складають світ цей і потрібні одне для одного (*Г. Сковорода*).
7. Оцінюй себе за наслідками своєї діяльності (*З журналу*).
8. Не міряй всіх на свій аршин (*Нар. творчість*).

II. Складіть алгоритм розпізнавання двоскладних і односкладних речень для учнів 8 класу.

62. I. Прочитайте виразно мініатюру. Поясніть стилістичну роль називних (номінативних) речень. Яке явище висміює автор?

БЮРОКРАТИЧНА ЕЛЕГІЯ

Штат. Зарплата. Установа.	Звіт. Інструкція. Записка.
Малий циркуляр.	Зведення. Наряд.
Пункт. Параграф. Постанова.	Підпис. Довідка. Печатка.
Акт і формуляр.	Віза. Договір.
Резолюція. Розписка.	Протокол. I — все спочатку.
Справи... Цілий ряд.	I — папір, папір.

Г. Гарченко

II. Визначте відміну іменників, ужитих у тексті. Іменники II відміни поставте в родовому відмінку й запишіть.

63. I. Запишіть спочатку поширені речення, потім — непоширені. Умотивуйте свій вибір.

1. Став Дніпро. Зомліли в сумі сніжно-білі явори (Г. Чупринка). 2. Надходить дощ. Шумлять бліді берези... (С. Плужник). 3. Одшуміло літо... Одспівало жито. Тільки вітер креше іскри по стерні... (Д. Фальківський). 4. Гроза росла. Купали гострі крила столітні чайки в голубій воді (Л. Первомайський). 5. Я спляти тебе не буду. Ти проходи. Не спляйся (К. Герасименко). 6. Море бушувало (В. Чемерис). 7. Завмирає місто. Тишина і спокій. Тільки сніг синіє (В. Сосюра).

II. **Поміркуйте.** У текстах якого стилю мовлення найчастіше використовуються непоширені речення? Чому?

III. Розгляньте краєвиди на слайдах. Доберіть до кожного фото поетичні заголовки, спираючись на речення вправі. Непоширені речення поширте.

Комунікативний практикум

64. I. Відредагуйте діалог, надавши йому властивих розмовному стилю невимушеності й лаконізму.

- У нашому класі є два спортсмени.
- А решта учнів вашого класу не займається спортом?
- Решта учнів нашого класу хотіли б займатися спортом, але вони ще не визначили, яким видом спорту їм хотілося б займатися.
- Хіба у вашій школі немає спортивних секцій?
- У нашій школі є спортивні секції, але учні нашого класу ще не виявили інтересу до них.
- Тоді приходьте всім класом у спортивний зал школи після уроків, і там ми порадимось, до якої секції хоче записатися кожний з вас.
- Добре. Ми сьогодні після уроків усім класом прийдемо у спортзал.

II. **Проведіть дослідження.** Чи змінилися структура і забарвлення тексту? Завдяки чому ви досягли цього?

65. I. Прочитайте текст. Знайдіть неповні речення, визначте їхню роль у тексті.

Юнак повернувся обличчям до капітана і пішов просто до містка, мабуть, збираючись спуститися по трапу вниз. Обличчя в нього видалося капітану знайомим. Він уже десь бачив і оці темні великі очі, і оцей трохи облуплений сонцем ніс, і оце круте, як сани-козирки, підборіддя.

- Ти не Коваленків? — несподівано для самого себе спитав капітан.
- Коваленків, — зупинився здивований юнак.
- Василя Коваленка?
- Ні, Дмитра.
- А-а, знав я колись Коваленка, тільки Василя. Біля Дніпра разом росли.
- Я біля Дніпра виріс.
- Та воно так. Коваленків на Дніпрі багато.
- Багато.
- А тепер їдеш?
- Їду.
- Їхати добре діло.

Юнак постояв, сподіваючись, що капітан ще щось скаже, але той і так уже вичерпав весь свій запас балакучості й замовк. Коваленко бачив багато дніпровських капітанів і знав, що вони люди неговіркі. Цей теж був такий, хоч попервах можна було подумати інакше (П. Загребельний).

? II. Виконайте завдання за текстом.

1. Визначте стиль тексту.
2. Випишіть із тексту спільнокореневі слова. Виконайте їх розбір за будовою.
3. Визначте розряд ужитих у тексті займенників.

! 66. Прочитайте текст. Сформулюйте призначення наданої інформації та її пізнавальну цінність. Порівняйте подану в тексті інформацію з уже відомою вам. Що нового про стилістичні засоби синтаксису ви дізналися?

Великі синтаксичні можливості мають *синоніми простого речення* — ствердні й заперечні, розповідні, питальні й спонукальні, односкладні й двоскладні, повні й неповні речення. Вони забезпечують синтаксичну різноманітність тексту, його виразність. Уживання повних і неповних речень зумовлене сферою їх використання. Повні речення переважають у книжних стилях, а неповні — у розмовному.

Речення з однорідними, відокремленими членами найчастіше вживаються в книжному мовленні. У діловому, науковому і рідше в публіцистичному стилях вони використовуються для передачі точного, логічного викладу думок, класифікації предметів і явищ, виділення й уточнення їхніх суттєвих ознак тощо. У художньому і зрідка в публіцистичному стилях однорідні й відокремлені члени речення виражають емоційно-експресивне забарвлення тексту, поєднання логічно несумісних понять, створення контрастних картин, метафоричних порівнянь тощо (З кн. «Культура мови і стилістика»).

67. I. Прочитайте тексти. Визначте стиль кожного тексту. Обґрунтуйте свою думку.

1. «Дорогий Дмитре, ну от тобі вже й сімнадцять... Бери від кожної пори свого життя те, що воно пропонує тобі. Вимагати од часу не мудро і не гідно. Але і не пливи за течією. Тобто, вибравши тверді орієнтири, що таке добро і що зло, виростає у їхньому полі, аби по ньому все тобі скристалізувалося... Ідеал є один — добра і справедливості, чесності й любові. Іншого, мабуть, немає. Ще додаю — ідеал краси» (З листа В. Стуса до сина).

2. У підлітковому віці відзначається виразне спрямування свідомості на самого себе. Усвідомлення себе особистістю відбувається в підлітка, передусім, внаслідок спілкування з ровесниками. Саме спілкування є одним із провідних видів діяльності в підлітковому віці. Самопізнання, виокремлення і зіставлення свого «я» з іншими особами створюють умови для самовдосконалення особистості.

Підліток, оцінюючи свої здібності, успіхи, зовнішню привабливість, моральну сутність, соціальну роль у колективі, не-

доліки, емоційно переживає і намагається завоювати повагу та довіру. На основі співвідношення між рівнем домагань і реальними успіхами в підлітка формується відповідно висока або низька самоповага. Не меншою мірою вона залежить також від оцінки підлітка людьми (*osvita.ua*).

3. Може, у цьому найприкметніша риса людського життя: доки ти дитина — не помічаєш краси дитинства. Доки юний — не вмієш цінувати дар юності, рідкісний, скороминущий. Оціниш і станеш це помічати... І все пережите лиш самою згадкою стане для тебе... (За О. Гончаром).

? II. Проаналізуйте тексти за планом:

1. Хто може бути адресатом кожного з текстів?
2. Якими синтаксичними засобами характеризується кожен текст?
3. Використовуючи подану вище інформацію, з'ясуйте, у якому стилі синтаксична будова тексту характеризується різноманітністю речень і чому?

III. Виконайте синтаксичний розбір виділеного речення.

Зверніть увагу! Різні за метою висловлювання речення вимовляються по-різному: рівним тоном (розповідна інтонація) з його підвищенням на наголошеному слові і зниженням у кінці; з питальною інтонацією при підвищенні тону на слові, пов'язаному зі змістом питання; з наказовою інтонацією — високим або низьким тоном залежно від того, що виражають: наказ, заборону, заклик чи просьбу, пораду, застереження; з окличною інтонацією — виділяється слово, що виражає емоцію.

Певні особливості інтонування в усному мовленні мають звертання, вставні слова, однорідні члени речення. Наприклад, звертання відокремлюється паузою і вимовляється залежно від місця в реченні та ступеня вираження почуття високим або низьким тоном. Вставні слова і словосполучення вимовляються прискорено і відділяються від інших слів у реченні зниженим голосом. В усному мовленні характерною ознакою для однорідних членів є перелічувальна інтонація. Узагальнювальне слово перед однорідними членами вимовляється з попереджувальною інтонацією, після — з підсумковою (За О. Біляєвим).

Правописний практикум

68. I. Спишіть речення, ставлячи розділові знаки.

1. На жаль дерево росте повільніше ніж людина (Г. Цюпа).
2. На думку античних мислителів досконалим ораторське мистецтво може бути лише в руках хорошої людини (Г. Сагач).
3. Я знаю вас нащадки запорожців я вірю вам і низько б'ю чолом (Олександр Олесь).
4. Здається ще ніколи не вбирив у себе так глибоко картини звичного з дитинства світу і дивні

контури схожої на велетенського тріснутого дзвона Дівичгори розчахненої крутим узвозом і верстований старими вербами Чумацький шлях і схилі кручі посмуговані червоною білою блакитною глинами наче розписні глечики (В. Дрозд). 5. Людські стосунки це обмін цінностями (І. Томан). 6. Добром сину платять за добро заступаючи дорогу злу і кривді (І. Цюпа). 7. Тільки рідне слово виплекане твоїм родом і народом має таємничу здатність тримати людину в повноті її історичного й духовного буття (І. Драч).

II. Прочитайте записані речення, дотримуючись відповідної інтонації. Поясніть, чим ускладнені речення і з якою метою.

III. Виконайте повний синтаксичний аналіз одного речення (за власним вибором).

Комунікативний практикум

69. Поясніть, як ви розумієте вислів Іржі Томана: *Людські стосунки — це обмін цінностями*.

70. I. Прочитайте, виділяючи паузами та зміною інтонації відокремлені другорядні члени речення.

Обережно гортала сторінки, поглинаючи кожне надруковане слово. Моє знайомство з журналом було ніжним, як перше побачення, трепетним, як перший сором'язливий поцілунок.

Так сталося, що мені потрібно було їхати у справах із Полтави до Кременчука. Щоб не сумувати, взяла з собою «Березіль». У вагоні швидкого потяга «Харків-Кременчук» було тихо й затишно. Ніхто не заважав. І мені здалося, що я не читаю, а ніби повністю розчинилася в надрукованому, поєднуючи в пам'яті минуле і майбутнє...

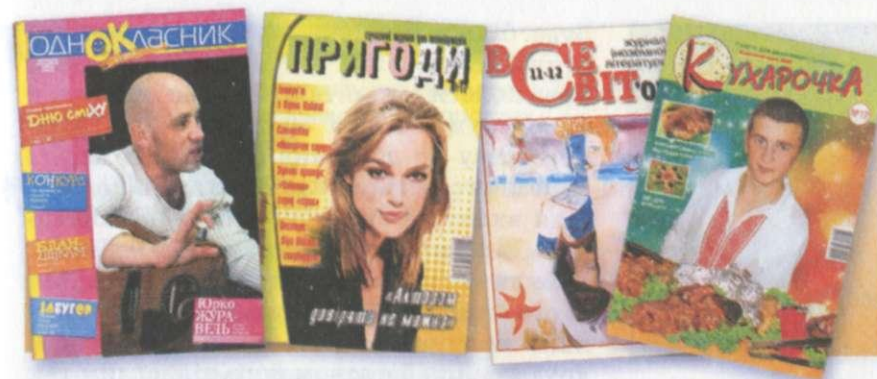
Ковтала поезію Миколи Рачука. Тремтячою рукою гортала сторінки, затамувавши подих, ледве стримувала емоції... Проза Олеси Шепітько і фрагменти нової повісті Галини Пагутяк настільки глибоко змістовні, що я змушена була час від часу відкладати часопис, щоб осмислити їхні добірні думки. Ці десять аркушків я прочитала на одному подиху, намагаючись не відволікатися і не відривати погляду. «Що ж буде далі?» — подумки запитувала себе, машинально гортаючи кожну наступну сторінку... (З. Гурбанова).

? II. Виконайте завдання за текстом.

1. Доберіть до тексту заголовки.
2. Виконайте повний пунктуаційний аналіз виділеного речення.
3. Добираючи приклади з тексту, розкажіть про правопис часток *не* і *ні* з дієсловами.

Комунікативний практикум

III. Підготуйте огляд статей одного з українських часописів.

Сучасні українські журнали

Правописний практикум

71. I. Прочитайте. Визначте однорідні та відокремлені члени речення. Виконайте повний синтаксичний аналіз одного речення (за власним вибором). Поясніть уживання розділових знаків.

1. Розмовляючи з ким-небудь, важливо зосередитися на темі бесіди, узяти в ній участь, підтримати її плавність, зробити її цікавою. Жартувати треба обережно, не ображаючи оточуючих (З журналу). 2. День видався сонячний, лагідний, здавалось, високі небеса дзвеніли блакитним кришталем, скликаючи дітей до школи (І. Цюпа). 3. Юна душа завжди шукає в житті щось істинне, справжнє, тобто неминуще, для формування своєї структури, їй, певне, саме такий вітамін потрібен... (О. Гончар). 4. Належачи до певного соціуму*, індивідууму* зі своєю появою на світ органічно входить у вироблену його співвітчизниками культуру, стає її користувачем і носієм (З кн. «Культура української мови»). 5. Людина, здатна проїнятися чужим горем, духовно сильніша (В. Іваніна). 6. Уміщуючи різноманітну інформацію, словники відіграють надзвичайно важливу роль у духовній культурі народу (В. Русанівський).

II. Поясніть стилістичну і змістову роль відокремлених та однорідних членів речення.

Це варто знати

72. I. Прочитайте текст, дотримуючись правильного інтонування речень з однорідними членами. Доберіть заголовки. З'ясуйте стиль мовлення. Визначте пізнавальну цінність прочитаного.

Важко дібрати слова, щоб показати всю велич і значущість Миколи Михайловича Амосова як для України, так і для світової медицини. Це — людина-епоха, зразок інтелекту та професіоналізму. За тих часів він був одним із небагатьох, хто міг залишитися самим собою. «Напевно, не було, немає і не

Микола Амосов

буде більш безкорисливого лікаря, ніж Микола Амосов», — говорять про нього його колеги і приятелі. За своє життя він прооперував понад 50 тисяч осіб і жодного разу не дозволив собі взяти навіть скромного подарунка. Він навіть повісив біля входу до свого інституту оголошення: «Від пацієнтів подарунки не беремо». Можливість урятувати життя була для нього справжнім щастям. «Так, я щаслива людина», — говорив він іноді своїм друзям. Хоч багатьом його підлеглим так не здавалося. Вони просто не знали, що

під суворою маскою ховалася щира, добра, вразлива, нескінченно безкорислива людина (О. Омельченко).

II. Поясніть уживання розділових знаків у реченнях тексту.

III. **Проведіть дослідження.** Поясніть мету використання в тексті речень з однорідними членами. Що втратить текст, якщо опустити в ньому однорідні члени речення?

Комунікативний практикум

IV. Ознайомтеся на сайтах Інтернету uk.wikipedia.org, cylib.iit.nau.edu.ua, greatukrainians.com.ua з інформацією про Миколу Амосова. Підготуйте повідомлення з теми «Людина, яка дарувала життя».

73. Складіть і запишіть речення з поданими словами таким чином, щоб в одному випадку вони виконували роль вставних слів, а в іншому — членів речення.

Здається, може, видно, кажуть, головне.

Кроки до успішного спілкування

74. I. Прочитайте текст. Доберіть заголовок, що відповідав би темі чи основній думці. Аргументуйте свій вибір. Визначте стиль тексту.

Ми говоримо висловленнями (реченнями). Прикметою речення як найменшої комунікативної одиниці мови є інтонація, якій як виражальному засобові належить дуже важлива роль. Наприклад, репліку *Дякую!* можна вимовити рвучко або стримано, м'яко або грубо, тепло або холодно, сором'язливо або безпардонно, відкрито або скрадливо. Якщо вона прозвучить іронічно, глузливо, ехидно, то така інтонація справить на адресата сильніше враження, ніж сам зміст слова *дякую*. Інтонація — явище фонетично складне. Кожен з її компонентів має своє функціональне призначення у вираженні змісту мовлення, емоційного стану мовця, досягненні комунікативної мети, отже, належить до сфери культури й етикетності мовлення (За Я. Радевичем-Винницьким).

Комунікативний практикум

II. Продовжіть висловлену науковцем думку, використовуючи як аргументи знання про інтонуювання різних видів простих речень і як приклади — самотійно складені речення.

75. I. Прочитайте текст. Доберіть заголовок. Спрогнозуйте ситуацію спілкування, описану в тексті.

— Так-так, Сашко, що ти нам розповіси? — звернувся до нього директор.

— Та... тут про... Леся Українку, — прочитав той із папірця.

— Ну, розкажи!

— Леся Українка... вона написала...

— «Лісову пісню», — пошепки підказала своєму учневі Віра Василівна.

— А, так, «Лісову пісню»! — зрадив Сашко.

— Про що цей твір? — наполягав директор.

— Про Мавку, — знову вирішила допомогти вчителька, вже інша, Тамара Сидорівна.

— Про Мавку!

— А хто ж така Мавка? — продовжував директор.

— Мавка...

— У неї зелені коси, — підказувала вчителька.

— У неї зелені коси, — упевнено повторив Сашко.

— А ти що, бачив її? — здивувався директор.

Тамара Сидорівна згідно підморгнула Сашкові, мовляв, кажи: бачив.

— Бачив! — упевнено сказав Сашко, ще й кивнувши головою.

Директор підвів погляд, на Сашковім обличчі на посмішку не було й натяку, на те вчительки покотилися зі сміху.

— Де ж ти її міг бачити? Може, коли повертався додому зі школи? Та йди вже! — відправив за двері Сашка директор (З. Луценко).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Як впливає на стиль інтонаційне оформлення речень? Яка роль різних за метою висловлювання речень у створенні стилю мовлення?

2. У якому стилі переважають різні типи речень за метою висловлювання та інтонацією? Як вони впливають на емоційне забарвлення тексту?

3. Яку роль виконують питальні речення?

4. Випишіть словосполучення. Виконайте розбір 3—4 з них за власним вибором.

III. **Зробіть висновок.** Які інтонаційні особливості властиві розповідним, питальним і спонукальним реченням? Відповідь проілюструйте власними прикладами.

76. Складіть і розіграйте діалог із поданими фразеологізмами, використовуючи різні за метою висловлювання речення.

Будуть з вас люди; вивести в люди; ні собі ні людям; скільки душа забажає; похолонуло в душі.

Бібліографічне бюро

Островський В. І., Островська Г. Ф. А українською кажуть так... — Одеса: Астропринт, 2008.

Данильцова У. Д. Українська мова. Повторюємо шкільну програму. — К.: Літера ЛТД, 2009.

Стоян Л. М. Українська мова. Посібник з орфографії і пунктуації. — К.: Наукова думка, 2005.

Караванський С. Секрети української мови. — Львів: БаК, 2009.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

Риторичні вимоги до мовця. Іміж оратора. Професійний іміж

Поетами народжуються, ораторами стають.

Цицерон

! 77. І. Кожна епоха і кожен народ протягом тисячоліть висували власні вимоги до мовця. Ознайомтеся з вимогами до оратора, сформульованими Цицероном і Феофаном Прокоповичем. Що в них спільного, а що відмінного? Залежно від чого, на вашу думку, можуть змінюватися й корегуватися вимоги до оратора?

На думку Цицерона, оратор повинен дотримуватися певних вимог.

1. Першою і неодмінною умовою для оратора є природне обдаровання.

2. Для красномовства необхідна особливого роду жвавність (гнучкість) розуму й чуття, яка сприяє швидкому знаходженню в промові будь-якого предмета і робить прикрашання численням, а запам'ятовування — надійним і міцним.

3. Основний інструмент формування людини — слово. Бути людиною — означає володіти словом, суспільно дієвим і тому художньо досконалим.

4. Зразок оратора — античний ритор, промова якого вирізняється чистотою, простотою і правильністю.

5. Оратор повинен володіти дотепністю діалектика*, думками філософа, словами мало не поета, пам'яттю законодавця, голосом трагіка*, грою такою, як у кращих лицедіїв*.

6. Найкращий оратор той, хто своїм словом і навчає слухачів, і приносить задоволення, і справляє на них сильне враження.

7. Оратором буде той, хто будь-яке питання, що потребує словесної розробки, зуміє викласти «доступно, струнко, гарно, пам'ятливо й у достойному виконанні».

8. Справжній оратор повинен дослідити, переслухати, перечитати, обговорити, розібрати, виправити все, що трапляється людині в житті, оскільки в ньому обертається оратор і воно є матеріалом.

9. Серед найважливіших рис і вмінь оратора на перше місце повинна виступати гармонізуюча функція мовлення, її естетичний ефект, що породжує в учасників спілкування задоволення і позитивні емоції, а також ревність і захоплену любов до справи; добродушність, благородство, лагідність, поштивість, чесність, досконалість; прагнення бути гарною людиною, бути достойною людиною; намагання багато чути, бачити, осмислювати і засвоювати; бути всебічно освіченим; висловлювати думку доладно і з достоїнством; мати м'який голос, скромний вираз обличчя, ласкавість мовлення.

Слов'янський риторичний ідеал найповніше сформований у 10 книгах «Про риторичне мистецтво» Феофана Прокоповича, який насамперед наголошував на патріотичності й почесності місії* оратора, на його таланті, наполегливості в навчанні й працьовитості. Теорія риторичного ідеалу Прокоповича базується на античних засадах, однак, на відміну від Цицерона і Квінтиліана, найважливішим умінням оратора вчений вважає дотримання відповідності між стилем, ділом і часом.

Давньоукраїнський ідеал мовленнєвої поведінки, на думку дослідників, передбачає дотримання основних християнських заповідей: лагідності, покірливості, смиренності, любові до ближнього, поваги до нього, заборони брехливого й особливо наклепницького слова. Мовлення повинне бути стриманим, не дозволялися крик, роздратування, вияв презирства, гріховним вважалось бажання засудити, усіляка хула*.

Українськими вченими розроблено основні вимоги до промовців:

1) сповідування певного риторичного ідеалу, тих принципів, що визначають обраний ідеал, реалізація ідеалу в риторичній практиці через дотримання певних рис;

2) моральний обов'язок оратора — бути чесним, справедливим, добродушним, відкритим для людей;

3) висока освіченість оратора;

4) обов'язковим для оратора є вільне володіння сучасною українською літературною мовою, зокрема її стилістичною системою, функціональними стилями та жанрами, способами та прийомами організації художніх засобів для підготовки й виголошення промов;

5) виразне індивідуальне мовомислення;

6) промовець має бути національно свідомою особистістю й позитивно впливати на мовну практику (За Н. Голуб).

Кроки до успішного спілкування

II. Об'єднайтеся у групи. Доповніть перелік сформульованих риторичних вимог до мовця власними. Чи обов'язково їх дотримуватися в будь-якій ситуації спілкування?

III. **Поміркуйте.** Прочитайте епіграф до теми і вимоги, висунуті Цицероном до оратора. Щоб мав на увазі філософ?

Це варто знати

78. Прочитайте текст. Доберіть власні приклади приказок і прислів'їв, у яких сформульовано вимоги до мовця.

Кожен мовець повинен засвоїти чинники, що впливають на вибір мовних засобів в конкретній комунікативній ситуації: чинник адресата (вік, стать), комунікативні умови (місце, час, тривалість спілкування), характер взаємин між співрозмовниками тощо. Важить тут і знання особливостей усього спектру супровідних засобів (жестів, міміки тощо), а ще — мелодика мови, тембр і тон голосу мовця, приязнь і прихильність до співрозмовника. Однак, навіть поєднання всього сказаного разом виявиться недостатньо, якщо мовець не враховує національну специфіку спілкування, бо попри безліч спільних рис, вона в кожного народу своєрідна.

Увібравши найдавніші звичаї й традиції, український народ також утворив цілісну систему, що слугує у найрізноманітніших ситуаціях спілкування і є одним із кодів, які відкривають своєрідність національно-мовної картини світу. Так, наприклад, вимоги до мовця відбито в приказках і прислів'ях, які можна вважати скарбницею перевірених поколіннями істин і знань, на основі яких формувалося цивілізоване суспільство. Наведемо лише кілька з них: *Бережи хліб на обід, а слово на відповідь; Не хочеш почути дурних слів, не кажи їх сам; Від теплого слова і лід розмерзає* (За Н. Голуб).

! 79. Прочитайте визначення поняття *імідж*. Якщо це можливо, доберіть український відповідник до слова *імідж*.

Імідж — 1. Рекламний, представницький образ когось-небудь (напр. громадського діяча), що створюється для населення. // Образ фірми, організації або товарного знака (бренда), який формується у споживача на підставі виняткових і оригінальних, але обов'язково корисних сторін діяльності і якостей товарів (послуг). 2. Уявне зображення предмета в геометричній оптиці (*Тлумачний словник української мови*).

Імідж — певний образ відомої особи або речі, створюваний засобами масової інформації, літературою або самою особою (*Словник іншомовних термінів*).

Імідж — образ людини, уявлення оточучих про неї, часто створене цілеспрямовано (Ф. Бацевич).

80. I. Перекладіть текст українською мовою. Визначте стиль і тип мовлення. Складіть за змістом тексту кілька запитань.

Самопрезентація, самоподача, самопредъявление — все эти слова означают, что оратор предъявляет себя аудитории. Самопрезентация в публичном выступлении — это умение направить восприятие аудитории по определённому пути, выгодному оратору.

Разговор о самопрезентации имеет смысл связать с понятием «имидж». *Имидж* дословно с английского означает «образ». Но в нашем понимании *имидж* и *образ* не одно и то же. Прежде всего потому, что в нашем родном языке слово *образ* имеет пять разных значений: вид, облик, характер, порядок, отражение.

Ближе всего к английскому слову *имидж* термин «мнение». *Имидж* — мнение, суждение, содержащее оценку и отношение. В результате самопрезентации и формируется имидж. Имидж оратора важен, поскольку он формирует готовность слушателей действовать тем или иным образом.

Например, представьте, что происходит выступление двух ораторов перед аудиторией. Цель: в результате выступления аудитория должна совершить необходимые оратору действия — проголосовать, купить, прийти, принять решение, утвердить план и т.п.

Первый оратор производит такую самопрезентацию: появляется перед аудиторией точно в условленное время, начинает минута в минуту, одет современно, в деловом стиле,

владаєт правильною речю, говорить доходчиво. Другою оратор опаздываєт, на глазах аудиторії пьёт таблетки, виглядит неопратно, притопываєт ногами, вертит в руках листы с текстом, редко смотрит в глаза слушателам, злоупотребляєт словами-паразитами. Очевидно, что первый оратор скорее вызовет интерес и доверие, чем второй.

Вопрос: на чей призыв к действиям отреагуєт аудитория? (За В. Кобзєвою).

- II. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання за текстом.
1. Які складові іміджу оратора виділяє автор? Доповніть їх власне сформульованими.
 2. Продовжіть текст відповіддю на поставлене автором запитання. Користайтесь фотоілюстраціями на с. 55.

81. I. Прочитайте текст. Доберіть заголовок. Визначте основну думку тексту, тип зв'язку між його частинами. Назвіть слова, що здійснюють семантичний зв'язок.

Імідж — це форма відображення об'єкта, яка цілеспрямовано створена або стихійно відображається у свідомості людей (на їх свідомому і підсвідомому рівнях). Об'єктом чи носієм іміджу може бути людина, група людей, організація, фірма, установа. Імідж може бути особистісний (персональний) та професійний. Він тісно пов'язаний з середовищем, у якому перебуває людина (кабінет, житло, автомобіль, продукти діяльності); габаритами людини (її конституція — пікнік, атлетик, худорлявий і відповідно підібраний стиль одягу); вербалікою (грамотне мовлення); умінням тримати своє тіло та користуватись невербальними знаками (поза, постава, міміка, жести). У свідомості інших людей імідж про конкретну особу формується з перших моментів контакту, під впливом першого враження, надійність візуальної оцінки становить 80 відсотків. Аби справити добре враження на партнера, деякі закордонні фахівці рекомендують користуватись **правилом 12:**

- **перші 12 кроків** назустріч партнеру повинні бути впевнені, рішучі;
- **перші 12 слів** — приємні;
- **перші 12 дюймів*** зверху та **перші 12 дюймів** знизу — бездоганні.

Домінантами в іміджі є вираз обличчя людини та її руки. Псують імідж розкуйовджене, несвіже волосся, облізлий лак на нігтях та недоглянуті руки, брудне, стоптане взуття, «бігаючі» очі, жаргонне мовлення, жуйка в роті, неприємний запах тіла та різкі парфуми, похмурий вираз обличчя, невміння користуватись мобільним телефоном у товаристві тощо. Невдала манера одягатися, погана фізична форма, неохайний вигляд, недоглянуті зуби — усе це може призвести до невпевненос-

ті у своїх силах, а в деяких випадках і до депресивного стану. Складовими професійного іміджу є:

- ансамбль одягу, аксесуари та макіяж;
- хороші манери;
- приємна зовнішність;
- візитка;
- демонстрація своєї впевненості (невербалікою і мовленням);
- грамотне мовлення;
- дотримання правил і засад ділового етикету.

Дрібниць у його формуванні немає. Адже те, як ми ставимося до свого зовнішнього вигляду, засвідчує наше ставлення і до інших людей, і до себе, нашу самооцінку. Ключовими чинниками, які створюють позитивне враження на присутніх, є: елегантний одяг, приваблива зачіска, тонкий макіяж, гарні аксесуари і, звичайно, бездоганне мовлення (О. Лавриненко).

II. Визначте складові професійного іміджу, користуючись поданим текстом.

Комунікативний практикум

III. Складіть пам'ятку «Що формує імідж ділової людини?».

Бібліографічне бюро

Сагач Г. М. Риторика: Навчальний посібник для середніх і вищих навчальних закладів — К.: Ін Юре, 2000.

Меш Г. 10 уроків ораторської майстерності тим, хто вчиться виступати публічно. — К., 1993.

4. Угосконалення правописної грамотності

Пунктуація — важливий інструмент мови. Кожний розділовий знак завжди має свій смисл.

І. Вихованець

82. I. Прочитайте речення. **Пригадайте.** Обґрунтуйте вживання тире між підметом і присудком.

1. З дитинства **прищеплювати** любов до природи — наш **обов'язок** (Остап Вишня). 2. «Кобзар» — це Біблія українського народу, виражена мислю Генія в художніх образах (М. Міцєнко). 3. Людські стосунки — це обмін цінностями (І. Тoman). 4. Найбільша з усіх таємниць — таємниця твого обличчя (Д. Павличко). 5. Молодість — буйність, а старість — не радість (Нар. творчість). 6. Рідна мова — найбільша духовна коштовність, у якій народ **звеличує** себе (І. Вихованець).

7. Барвінок — це символ краси, квітка щасливого подружнього життя. Перша пелюстка — краса, друга — ніжність, третя — незабутність, четверта — злагода, п'ята — вірність (*З журналу*). 8. Пісня — це голос, душа народу, поетичний вияв його працелюбності і співучої вдачі, образне втілення його історії, мрій, прагнень (*А. Добрянський*). 9. Ім'я людини — це і перша згадка, і загадка в естафеті поколінь (*А. Непокупний*).

- ? II. Виконайте завдання за текстом.
1. Випишіть із тексту 2—3 слова, утворені суфіксальним способом.
 2. Поясніть правопис виділених слів.
 3. Виконайте повний синтаксичний розбір восьмого речення.
- III. **Поміркуйте.** Прочитайте епіграф до теми. На прикладі речень із вправи доведіть правильність висловленої думки.

Це варто знати

83. **Проведіть дослідження.** Прочитайте. Чи погоджуєтеся ви з висловленою науковцем думкою? Доведіть на прикладах.

Знак тире вперше був описаний у роботі відомого лінгвіста Антона Олексійовича Барсова. Він називав цей знак «мовчанка» і стверджував, що вона «розпочате мовлення перериває або зовсім, або на деякий час для підготовки читача до якогось надзвичайного або неочікуваного слова чи дії згодом».

Складаймо професійне портфоліо

84. I. Прочитайте речення за напрямом, обраним вами. Поясніть уживання розділових знаків у виділених реченнях із прикладкою.

1. Природничий напрям

Каракумський канал у Туркменії — найдовший зрошувальний канал у світі. Рукотворна ріка подає живлющу вологу річці Амудар'ї в пустелю Каракуми. «Чорні піски» — так у перекладі українською мовою звучить слово *каракуми*. Канал невідомо змінив прилеглі до нього землі, і тепер пустелею їх не назвеш.

Каракум-рікою вода прийшла також у столицю Туркменії — Ашгабад. Канал використовують і як транспортну магістраль, ним проходять річкові судна. На чудо-ріці розвивається також нечуване раніше рибальство (*З кн. «Рекорди географії. Таємниці планети Земля»*).

2. Математичний напрям

Софія Василівна Ковалевська — перша російська жінка — професор математики. За словами вченої, пристрась до науки вона отримала від предка, угорського короля Матвія Корвіна, любов до математики, музики і поезії від діда Шуберта, вільнолюбну вдачу — від Польщі, потяг до мандрювання і невміння

підкорятися загальноприйнятим звичаям — від прабабки циганки, а все інше — від Росії.

Спочатку арифметика аніскільки не цікавила дівчинку, і її вчитель Йосиф Малевич докладав максимум зусиль, щоб зацікавити свою ученицю наукою про числа. У своїх спогадах Ковалевська писала про цікавий випадок, що збудив у ній інтерес до чисел. На дитячу кімнату в батьків не вистачило шпалер, і стіни в ній обклеїли листами з виданих у той час популярних лекцій Остроградського про інтегральне числення. Незрозумілі таємниці-формули на стінах дитячої кімнати привернули увагу маленької дівчинки, і нерідко вона просиджувала перед ними цілими годинами, намагаючись зрозуміти загадкове значення знаків. І хоча багато що, звичайно, залишалось для неї неясним, але, цілком можливо, що ці формули на рівні підсвідомості збереглися в її пам'яті на все життя (*З журналу*).

3. Спортивний напрям

Чимало українців здобули перемоги в різних видах спорту. Всій Європі було відоме ім'я українського борця греко-римського стилю Івана Піддубного. Багато перемог здобули українські спортсмени, виступаючи у складі збірних команд СРСР із різних видів спорту. Легендами минулого століття є такі українські імена, як стрибун Сергій Бубка (35 світових рекордів), футболісти Олег Блохін та Ігор Беланов, яких було нагороджено «Золотим м'ячем» як найкращих футболістів Європи.

Сучасна Україна відкриває багато нових зірок, які сяють на спортивному небосхилі світу. Боксерів Віталія і Володимира Кличків, плавчиху Яну Клочкову, гімнастку Ганну Безсонову, легкоатлетку Жанну Пінтусевич, тенісиста Андрія Медведєва та багатьох інших знають далеко за межами України. Нещодавно з'явилася ціла плеяда молодих шахістів, які один за одним здобувають титули у цьому інтелектуальному виді спорту. Серед них наймолодший в історії шахів чемпіон світу Руслан Пономарьов, 12-річна Катерина Лагно — наймолодший міжнародний шаховий гросмейстер серед жінок і Сергій Карякін — серед чоловіків (*З книги*).

- ? II. Виконайте завдання до обраного вами тексту.
1. Доберіть заголовок. Визначте стиль і тип мовлення.
 2. Сформулюйте цільове призначення наданої інформації та її пізнавальну цінність.
 3. Випишіть із тексту слова на орфограму «Правопис власних назв».
 4. Визначте належність до частин мови слів виділеного речення.

III. **Пригадайте.** Повторіть правила написання прикладок через дефіс і окремо. Складіть по три речення на кожне правило відповідно до обраного напрямку.

85.1. Запишіть речення, розставляючи розділові знаки. Прочитайте голос речення, дотримуючись правильної інтонації.

1. Мово моя Дзвонкова криниця на середохресній* дорозі нашої долі (С. Плачинда). 2. Сяяла черешня над горою зблискувала цвітом як алмаз (Д. Павличко). 3. А сад мов білий світ серед весни чарує вабить і не відпускає (М. Сингаївський). 4. І зітхали вітри у траві і колосся промінням политі ворушилися мов живі (В. Симоненко). 5. Сивочола моя Батьківщино я до тебе всім серцем горнусь (Ф. Тишко). 6. Хай весна приносить щастя в кожну хату хай життя весною як сади буя! (В. Сосюра). 7. В небі хмарки білосніжні, легкі ніби мрія (П. Тичина). 8. Повій вітре тихесенький з-за синього моря та принеси в Україну козацькую волю (О. Кониський). 9. Високий правий берег бовванів* за рікою мов далекі гори (Ю. Яновський).

II. Виконайте завдання.

1. Запишіть фонетичною транскрипцією слова *колосся*, *сяяти*, *тихесенький*.
2. Поясніть значення слів *бовваніти*, *середохресний*.
3. **Пригадайте.** У яких випадках ми не ставимо кому перед як? Відповідь ілюструйте прикладами.

86.1. Прочитайте речення. **Пригадайте.** У яких реченнях є вставні слова, а в яких — вставлені конструкції? Розкажіть про вживання розділових знаків при вставних словах, словосполученнях, реченнях.

1. Кажуть, мудрість **приходить** з роками (Л. Дмитерко). 2. Найвища краса — це краса вірності. Люди, які накидаються на все, які розмінюють свої почуття направо і наліво, **по-моєму, кінець кінцем** мусять відчувати себе злидарями. А хто не звідав цього щастя, цієї краси вірності, той, на мою думку, не жив **по-справжньому...** (За О. Гончаром). 3. Коли обрій починає світлішати, кажуть: займається зоря. А подивіться зараз на зірки: здається, ніби тоненькі промені, як золоті ниточки, висотуються на землю, іскряться (В. Сухомлинський). 4. Ще побутує хибне уявлення, ніби митець, що тяжіє до романтичних барв, неодмінно щось **прикрашає** (ніби від цього гарантована **будь-яка** інша течія) (О. Гончар). 5. Звали нашого діда, як я вже потім довідався, Семеном (О. Довженко).

II. Виконайте завдання.

1. Поясніть правопис виділених слів.
2. Складіть речення за поданими схемами:
 1. [Вст. сл., ...].
 2. [... , вст. словоспол.].
 3. [... — вст. реч. — ...].
3. Як ви розумієте вислів *краса вірності*?

87.1. Запишіть текст, ставлячи пропущені розділові знаки. Поясніть уживання розділових знаків при однорідних членах речення, використовуючи подані нижче схеми.

У календарі кожного народу багато свят урочистих днів присвячених видатним подіям або пам'яті людей. У ці дні люди від малого до великого прикрашають свої вулиці будинки самих себе. Вони готують різноманітні смачні страви грають розважаються. Найцікавіше у цей день обряди чарівні дійства у яких беруть участь і дорослі і діти. Кожний учасник обряду перетворюючись в артиста виконує встановлені народними звичаями дії говорить казкові обрядові слова танцює та співає повчальні й веселі пісеньки по-особливому розповідає про зміст свята.

Обрядовість це душа народу найзаповітніші його бажання світлі мрії і думки. Із століття в століття переходять обряди від старшого покоління до молоді. Вони передають життєрадісність волелюбність гостинність емоційність найкращі українські чесноти* (За Т. Зеленченко).

Кома ставиться:	Кома не ставиться:
1. ○, ○, ○ ...	1. ○ чи ○ ...
2. ... або ○, або ○ ...	2. ні вдень ні вночі; ні туди ні сюди; ні риба ні м'ясо та ін.
3. ... ○, проте ○ ...	
Тире і двокрапка ставиться:	
1. ○, ○, ○ — УС	2. УС: ○, ○, ○ ...
3. ... УС: ○, ○, ○ — ...	

II. Виконайте завдання до тексту.

1. Прочитайте виразно записаний текст. Доберіть заголовок до тексту. Визначте основну й додаткову інформації.
 2. Визначте тип мовлення тексту. Доведіть свою думку.
 3. Визначте ступінь порівняння прикметників *найцікавіший, найзаповітніший, найкращий*.
 4. Накресліть схему одного з простих речень (за власним вибором).
 5. Складіть речення з однорідними членами за поданими схемами.
 6. Поясніть, як уживання однорідних членів допомагає точніше та образніше зображувати події, явища, предмети дійсності.
- III. **Зробіть висновок.** Доведіть, що різниця між однорідними й неоднорідними членами речення пов'язана із встановленням смислових зв'язків між словами.

Комунікативний практикум

88. Ознайомтеся на сайтах Інтернету ukrainica.org.ua, spogad.at.ua з інформацією про календарну обрядовість українців. Підготуйте повідомлення про обряди й прикмети, пов'язані зі святкуванням Покрови Пресвятої Богородиці, використовуючи однорідні члени речення.

Правописний практикум

89. Відредагуйте речення.

1. Згадуючи дитинство, у моїй уяві постають образи дорогих мені людей. 2. Поламана рука була дуже болісна. 3. Львів був оснований Данилом Галицьким. 4. Дослідницька робота учнів вимагає перш за все вмiлого добору і тонких спостережень над мовними фактами. 5. Потрібно виконати вказані умови у місячний термін.

Правописний практикум

90. І. Спишіть текст, ставлячи пропущені розділові знаки. Поясніть уживання розділових знаків при відокремлених членах речення.

Озеро Синевир справедливо вважається найкоштовнішим природним скарбом Національного природного парку «Синевир» і однією з візитних карток Українських Карпат. Воно розташоване на висоті 989 метрів над рівнем моря має середню площу 4—5 гектарів.

Існує легенда згідно з якою мальовниче озеро утворилося від потоку сліз графської доньки Синь на місці де її коханого простого верховинського пастуха Вира було вбито камінною глибою за наказом підступного графа.

Насправді ж озеро утворилося в результаті потужного зсуву викликаного землетрусом близько 10 тисяч років тому. На висоті 989 м гірські кам'янисті породи як природна огорожа вирости на шляху швидкого струмка утворивши греблю і повністю перегородивши вузьку долину. Улоговина що при цьому виникла заповнилася водою трьох гірських струмків.

Озеро Синевир

Красиви відзначаються надзвичайною мальовничістю й величчю. Стрімкі схили вкриті струнками ялинами вік яких становить 140—160 років спадають прямо до водної поверхні. **Посередині ж озера розмістився немов зіниця блакитного ока невеликий острівець площею всього кілька метрів.** Звідси і народна назва — Морське око.

Люди своєю творчою фантазією намагаються доповнити красу природи. Архітектор Юрій Соломін вдало вписав оглядові площадки в навколишній ландшафт. А на півострівці височить скульптурна композиція «Синь і Вір» (скульптори Іван Бродин і Михайло Санич) вирізана із червоного дерева. Висота монументу 13 метрів. Відображаючись у воді він сприймається таємниче як чудова казка про безсмертне кохання (7chudes.in.ua).

II. Виконайте завдання до тексту.

1. Провідмініайте словосполучення *навколишній ландшафт, швидкий струмок*.
2. Випишіть із тексту числівники. Провідмініайте 1—2 за вибором.
3. Виконайте синтаксичний розбір виділеного речення.
4. Знайдіть у тексті речення, яким відповідатимуть такі характеристики:
- а) розповідне, просте, двоскладне, поширене, ускладнене відокремленою обставиною;
 - б) розповідне, просте, двоскладне, поширене, ускладнене однорідними додатками;
 - в) розповідне, просте, двоскладне, поширене, ускладнене відокремленою обставиною й порівняльним зворотом.

Антисуржик

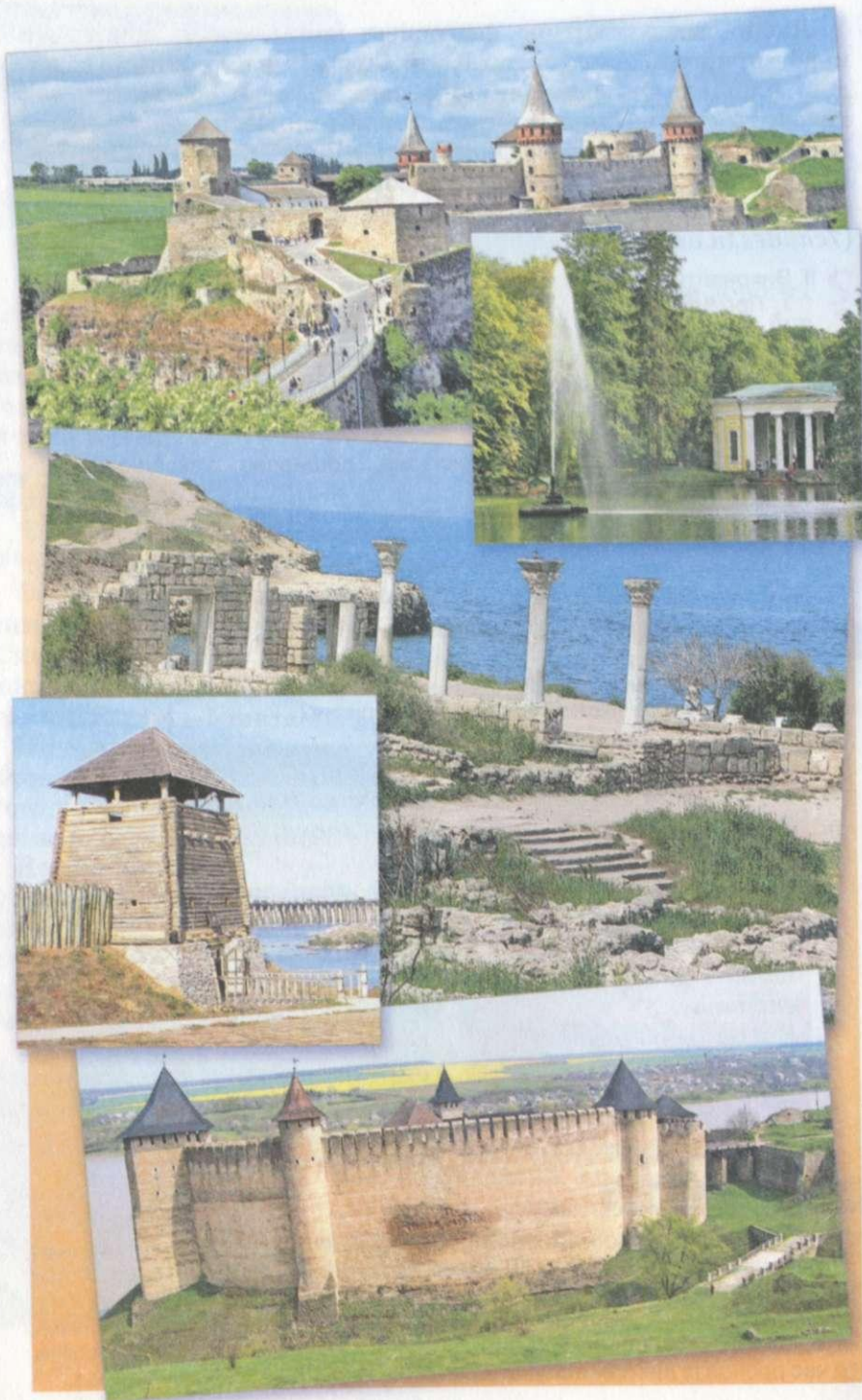
91. І. Прочитайте вислови у правому стовпчику, обґрунтуйте їх правильність. Чим зумовлені помилки у лівому стовпчику?

Я хотів би совершити подорож по Україні. Будь ласка, дайте білет ...
Скільки коштує білет?
В якому часу відкривається музей?
Можно фотографувати експонати?
Він не звернув увагу на ...
Це в мене від несподіванки

Я хотів би здійснити подорож по Вашій області. Будь ласка, дайте квиток...
Яка вартість квитка?
О котрій годині відчиняється музей?
Чи можна фотографувати експонати?
Він не звернув уваги на...
Це в мене з несподіванки

Манруємо Україною

- II. Розгляньте фотоілюстрації на с. 64. Доберіть до них підписи: а) дендропарк «Софіївка»; б) острів Хортиця; в) місто Херсонес; г) Хотинська фортеця; г) місто Кам'янець-Подільський. Здійсніть заочну екскурсію до одного з цих чарівних куточків. За необхідності скористайтеся матеріалами, розміщеними на сайті Інтернету 7chudes.in.ua. Не забувайте під час розповіді використовувати речення з відокремленими членами.

 92. I. Прочитайте текст і письмово перекладіть його українською мовою. Зверніть увагу на переклад відокремлених членів речення.

Овладевая изобразительными средствами языка, вы постепенно будете проникать в тайны художественного слова и словесного искусства. Это не только обогатит вашу речь, сделает её более выразительной и яркой, но и, развивая чувство языка, поможет научиться ценить литературные произведения. Изучая язык как словесное искусство, вы подойдёте к всестороннему изучению художественного произведения, открывая себе путь к проникновению в глубь литературы. Не зная всего многообразия языка, нельзя понять многообразие мира.

Слово — удивительный дар, которым обладает человек. Слово вместе с мыслью и творчеством — это самое ценное и важное из того, что есть у человека. Они дают ему возможность познавать мир, подчиняя себе силы природы. Но это не всё. Слово — могучее средство самовыражения, потребности, свойственной каждому человеку. А для этого необходимо, хорошо зная свой язык, понимать и ценить поэтическую речь. Познавая слово, вы познаёте себя (За Л. Новиковим).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Доберіть заголовок, використовуючи слово або словосполучення з тексту.
2. Визначте пізнавальну цінність тексту. Хто може бути його адресатом?
3. Поясніть, виходячи з контексту, смисл останнього речення тексту.

Живе поезія у мові

93. I. Прочитайте виразно уривок із вірша Миколи Вінграновського.

ВЕЧІРНЄ

Чорніє повітря... Шляхи засиніли,
Гойднулися квіти пахучими снами,
Натомлені села вечеряти сіли
Під грушами, вишнями і небесами.

І, тихий туман пригорнувши до себе,
Вечеряє поле піснями з долин.
Над селами й полем вечеряє небо,
Вмокаючи в ріки хлібини хмарин.

І серце вечера своїм сподіванням,
І думка-порадниця мріями свіжими,
Вечеряють очі просторами ніжними,
І губи вечеряють чистим мовчанням.

Чорніє повітря... Гойдається небо,
П'є роси на яблуках вітер заблудний...

Мій світе зелений, мій світе вселюдний!
Всі думи-турботи від тебе й до тебе!

Усе є для щастя!.. Є хліб і покоси,
Є згода життя між тобою і нами,
І сад молодий на вітрах плодоносить,
Як доля моя плодоносить літами...

- II. Виконайте завдання за текстом.
1. Визначте основну думку вірша.
 2. Виконайте пунктуаційний аналіз одного з виділених речень.
 3. Поясніть стилістичну роль звертань у тексті. Визначте їх вид і вмотивуйте правопис розділових знаків.
 4. Визначте розряд ужитих у тексті займенників.
 5. Запишіть фонетичною транскрипцією слова *сьогодні*, *слов'янський*, *гойдається*.
 6. Поясніть правопис виділених слів.

Бібліографічне бюро

Головащук С. І. Словник-довідник з українського літературного слововживання / С.І. Головащук. — К.: Рідна мова, 2000.

Олійник О. Б. Сучасна українська мова: опорні конспекти: навчальне видання / О.Б. Олійник. — К.: Кондор, 2008.

Стахів М. Український комунікативний етикет: навчально-методичний посібник / М.О. Стахів. — К.: Знання, 2008.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

Звіт про виконану роботу

94. Пригадайте. Розкажіть про особливості офіційно-ділового стилю й вимоги до ділової документації. За потреби скористайтеся словами й словосполученнями з довідки.

Д о в і д к а: сталі словосполучення, аббревіатури, відсутність розмовної, діалектної, жаргонної лексики, канцеляризми, реквізити, штампи.

95. Прочитайте текст. Сформулюйте визначення звіту та особливості його оформлення.

Звіт — це письмове повідомлення про виконання якоїсь роботи. Звіти бувають статистичні (цифрові) й текстові. Статистичні звіти пишуться на спеціально виготовлених друкарським способом бланках, текстові — на звичайному папері. Матеріал звіту охоплює точно визначений період часу.

До обов'язкових для оформлення звіту реквізитів належать такі: назва документа, зазначення періоду, за який складається звіт, назва класу (організації, установи), текст звіту, підпис особи, яка склала документ, дата складання звіту.

Звіт має характеризуватися чіткістю побудови, логічною послідовністю викладу матеріалу.

Звіти про виконання одноразових завдань розпочинаються висловами *Відповідно до Вашого доручення, За Вашим завданням*. Звіти про роботу за певний проміжок часу розпочинаються так: *Протягом звітнього періоду було виконано (організовано, проведено)...*

Текст звіту складається відповідно до пунктів плану роботи. Наприкінці звіту даються пояснення причин часткового або повного невиконання певних пунктів плану роботи.

Звіт допомагає вивчити, перевірити й узагальнити чиясь роботу, знайти позитивне й негативне, зробити висновки, намітити перспективи (*За О. Глазовою*).

96. І. Прочитайте зразок звіту. Чи відповідає він поданим вище вимогам?

Звіт

старости 11-Б класу Петренка Максима Олександровича
про виконання заходів до Дня довкілля

Учнями 11-Б класу було розроблено ряд заходів до Дня довкілля, зокрема висадження зелених насаджень на території міського парку, збирання й вивіз сміття з території дитячого майданчика, ремонт спортивного майданчика біля будинку № 8 на вул. Козацькій.

У проведенні цих заходів взяли участь 28 учнів нашого класу. Усі учні працювали активно й завзято. Слід відзначити роботу Борисенко М., Васильченка А., Веселого Д., Кріпаченку М. Проте частина учнів (Корнієнко С., Сизоненко Е., Гришко В.) не взяли участі в проведенні заходів через хворобу.

Під час роботи випадків порушення техніки безпеки, трудової дисципліни, які могли призвести до травматизму, не було виявлено.

Усі заплановані заходи були виконані.

Вважаємо за необхідне проводити такі заходи не лише до Дня довкілля, а щомісячно.

24.04.2011 р.

(підпис)

II. **Поміркуйте.** Чому необхідно обов'язково дотримуватися всіх вимог до оформлення звіту?

Комунікативний практикум

97. Складіть звіт про виконання заходів до Дня української писемності та мови.

Концевич Є. Голубині пастелі. Оповідання. — Тернопіль: Навчальна книга: Богдан, 2009.

98. І. Прочитайте анотацію до збірки оповідань Євгена Концевича «Голубині пастелі» й оповідання «Пташині торги» з цієї збірки.

У Концевичів біля входу до оселі висить репродукція картини із зображенням льоту голубів. «То симфонія», — каже Євген про голубине дійство в небесах. Такою симфонією, перекладеною на слова, є його «Голубині пастелі».

Голуби в автора є дуже прозорими символами людей, бо й тут мають місце саможертвна любов і вірність, що ведуть до перемоги над смертю, протилежність небезпечної для спокою сміливості й так само небезпечної спокійної зажерливості, лицемірство грубої та аморальної фізичної сили. Голуби — настільки дивна стихія, що крізь призму спілкування з ними навіть проблема спадковості поколінь постає в незвичному ракурсі, коли справа переходить не від батька до сина, а навпаки.

ПТАШИНІ ТОРГИ

Люди, люди, люди... Базар, як усякий базар великого міста, аж кишить, готить живими барвами, рухом, гомоном — мов безкрає вогнище...

Фруктовий ряд критих рундуків одтинає від цього нетривкого вогнища відокремлений острівець і тулить його до кута огорожі, чоловік сто, може, і всі двісті — хто їх лічив... Що це за люди, чим вони торгують і який зиск з того мають, — не всім те дано знати, не всім розуміти.

А отой чоловік, що вдягнений в приношений формений костюм і формений картуз невизначеного відомства, той, що картинно обіклався пірамідами яблук, мов гармата ядрами-кулями на давній гравюрі, — знає, що то за люди. Він називає їх дуже просто, бо знає, чим вони гендлюють і які бариші з того мають...

Очі його час від часу вкрадаються на той острівець, нишпорять там, скільки можуть сягнути, між людьми і тамтешнім крамом, і вертаються до вершин своїх пірамід лише тоді, коли до них підходять покупці. А очі в нього м'які, лагідні й такі добрі, аж солодкуваті.

І, можливо, саме тому — за його очі — в нього більше покупців, ніж у його сусіди, який теж вивершив, ще й вищі, яблучні піраміди, і теж з потугою на картинність. І яблука в нього не гірші, ніж у сусіда в форменому картузі, а от більшість покупців минали його, певне, тому, що не мав він отієї сусідової м'якості в очах, сусідових солодоців. Його глеюваті білки не

могли, та й не прагнули, мабуть, приховати прямої, пекучої, як найдрібніший пил самосуду, жадібності, загребущості...

Коли покупець обходив його і розбирав, складаючи собі в кошик чи торбу, яблучні піраміди конкурента, він пирхав з-під брів тим пекучим самосадовим пилом на сусіда, і того аж перемикувало...

Проте в одному їх очі знаходили спільну мову. Порискавши разом у тому відокремленому людському базарному острівкові, вони обмовлялися майже люб'язно, тільки мовчки.

— Бачили?..

— Ги-ги-ги...

— Мають добрий навар — як з варених яєць...

— Бізнесмени-торбохвати.

— І достобіса ж їх є там...

Правда, замир'я ці ні разу не тривали довше миті і траплялися тільки тоді, коли вже не можна було обійти-уникнути зустрічі поглядами, бо сидіти ж поруч довелося довгенько.

А відтоді, як солодкоокий чоловік виклав з великої, мов шарабан, корзини останні яблука, сусіди вже не стрічалися очима зовсім. Глеюваті білки ще тільки один раз пирхнули тим пекучим самосадовим пилом у бік свого конкурента, і то не в очі — ненависно і мстиво десь униз під гузно, коли той, запхавши глибоко в пазушну кишеню сьогоднішній виторг і не вділивши сусідові навіть кивка, гордо простував собі уже геть від фруктового ряду торгових рундуків.

Формений картуз подався в людський потік і поплив прямо на той острівець, по якому недавно нишпорили з-під його козирка солодкі очі. І не дарма так зверхньо й зневажливо: народу тьма-тьменна, пропхатися з корзиною неможливо, і ще не всі — ще сходяться, — а хоч би тобі малесенька скалочка отого розумного торгового інтересу, який втішав душу господаря вивершених яблучних пірамід.

Цей строкатий натовп скидався скоріше на якесь зборище чи збіговисько характерників, і аж ніяк не на заклопотаних базарувальників, які прийшли сюди, бо знають ціну копійці і гендлю.

Одні ходили-тупцяли туди-сюди, туди-сюди, інші — стояли-стовбичили, як пеньки, поодинці, купками... Чоловіки, підлітки, навіть жінки плутались між ними, і майже в усіх, у кого просто в руках, у кого в корзинах, у клітках — голуби. Голуби! Голуби, голуби... Чорні, білі, червоні... голубі, як сонячне небо над сьогоднішнім базаром.

Солодкоокий з фруктового ряду і собі втиснувся в цей натовп, просто перед ним якийсь випечений, благообразний на лице довгань з витягнутим, як гостро заточений олівець, облич-